

Christian de BORCHGRAVE, *De houding van de Vlaamse clerus tegenover genot en rijkdom in het interbellum*, Universiteit Gent, 1995, promotor: Jan Art

Het doel van het onderzoek bestond erin na te gaan hoe het kerkelijk discours de snelle veranderingen die zich in het interbellum voordeden verwerkte en naar de bevolking toe vertaalde, en dat door de denkbeelden over genot en rijkdom naderbij te bestuderen. Aangezien de officiële roomse sociodicee reeds genoegzaam gekend is, werd de analyse toegespitst op het discours van de katholieke geestelijkheid in Vlaanderen.

Wat die analyse betreft, werd zeer bewust afgezien van een klassiek-descriptieve benadering van de probleemstelling, en wel in het voordeel van een 'longue durée'-benadering aan de hand van het intransigentistisch-integristisch model dat voornamelijk door de Franse socioloog en historicus Emile Poulat is uitgewerkt. Hier dringt zich enige toelichting op aangaande de termen intransigentisme en integrisme.

Het katholiek integrisme in zijn specificiteit werd vanaf de tweede helft van de jaren vijftig eerst door Jacques Maitre, daarna door Poulat zelf onderzocht. Poulat heeft een onderscheid ingevoerd tussen het katholiek intransigentisme en het katholiek integrisme. Het katholiek intransigentisme verwerpt de instellingen (het politiek, sociaal en religieus regime) en de waarden (individualisme, rationalisme, secularisatie) eigen aan de 'moderne wereld', eigen aan de uit Renaissance, Hervorming en vooral Franse Revolutie ontstane maatschappij. Tot zijn hoofdkenmerken behoren: verheerlijking van de traditie en weigering van de tegenwoordige tijd, lof voor de 'rust' tegenover een samenleving in voortdurende beweging, heimwee naar de agrarische maatschappij tegengesteld aan het industrialisme, antikapitalisme gekoppeld aan antiprotestantisme en antisemitisme, idealisering van de 'georganiseerde' maatschappij samengesteld uit 'lichamen' en verenigingen alsmede van de christelijke populistische monarchie tegenover de moderne, gecentraliseerde staat, nostalgie naar het christelijk Europa tegenovergesteld aan het Europa der naties ontstaan uit de Franse Revolutie. Het katholiek integralisme of integrisme dan is een natuurlijk, vanzelfsprekend uitvloeisel van het intransigentisme: het wil de samenleving opnieuw volledig (integraal) christelijk maken.

In functie van de probleemstelling werden twee soorten bronnen aangeboord: preken en artikelen uit gespecialiseerde tijdschriften.

De preken geven aan wat de verschillende groepen gelovigen zoal te horen kregen. Er is evenwel een restrictie: omwille van een aantal factoren van praktische aard werd voornamelijk gebruik gemaakt van gedrukte, en meestal zelfs van uitgegeven preken. Teneinde dat euvel enigszins te verhelpen, werden een aantal handgeschreven toespraken, homilieën en onderrichtingen van de Gentse bisschop Seghers en van vier parochiepriesters uit het bisdom Gent mee in de analyse betrokken.

In de herderlijke brieven van de twee bisschoppen die gedurende de tussenoorlogse periode achtereenvolgens aan het hoofd stonden van het Gentse diocees, met name Emilius Seghers en Honoré Coppieters, herderlijke brieven die uiteraard tot alle gelovigen van het bisdom gericht waren, zijn voornamelijk virulente veroordelingen terug te vinden van de echtscheiding, van de anticonceptie en van de naaste gelegenheden tot zonde, zoals daar zijn: de onzedige modes, het dansen, de slechte films, de sportbeoefening, de radio, de slechte lectuur, het toneel en wat gerekend wordt tot de categorie 'amusements en uitstappen'. Op sociaal gebied spreken Seghers en Coppieters, die alle twee als sociaal ingestelde personen werden aangezien, zich uit ten voordele van de 'geest van naastenliefde': de rijken dienen aalmoezen te geven, de armen moeten zich schikken in hun lot. In 1925 worden de gilden naar middeleeuws model als beste oplossing voor de maatschappelijke conflicten naar voren geschoven. In 1936 wordt weliswaar een zekere mate van sympathie betuigd voor de niet-gemengde vakverenigingen, doch die sympathie wortelt volledig in de specifieke tijdsomstandigheden.

De jezuiteten en de minderbroeders houden hun keurtroepen (Heilige Families, derde orden, xaverianen, bonden van oud-retraitanten, Heilig-Hartbonden, congregaties enzovoort) voor dat onkuisheid niet enkel het hemelse geluk, maar ook het individu, de familie en de maatschappij verwoest. Daarom moeten alle gelegenheden tot zonde, gelegenheden die bovendien op zichzelf reeds een verwoestend effect hebben, angstvallig gevluucht worden. Waar de thema's rijkdom en armoede aangeraakt worden, valt een bijzonder duidelijke voorkeur waar te nemen voor de geest van naastenliefde. De minderbroeders Ubertinus Devolder en Anicetus Cool zijn wel te vinden voor arbeidersverenigingen als middel tegen het socialisme, hun confrater Norbertus Broeckaert van zijn kant houdt het bij de formule van de bedrijfsstanden om het rode gevaar de pas af te snijden.

De bestudeerde zondags-, feest- en gelegenhedenpreken van de minderbroeders waren voor alle gelovigen bestemd. Ze verschenen vanaf november 1933 in *Sacerdos*, een tijdschrift waarmee de Vlaamse bruine paters de zielzorg wilden helpen vernieuwen.

Wat het genot betreft, breken de minderbroeders voornamelijk een lans voor de grote gezinnen. In navolging van Jacques Leclercq meent pater Nabor

Devolder dat een talrijk kroost bijzonder belangrijke aardse voordelen met zich meebrengt: het is een bron van algemene voorspoed en het draagt bij tot de redding van het volk. Sociaal spreken de paters minderbroeders zich unaniem uit in het voordeel van de geest van naastenliefde-formule, ook Ubertinus Devolder en Anicetus Cool, die zoals daarnet vermeld bij een andere gelegenheid nochtans ten gunste van de arbeidersverenigingen pleiten.

De redemptoristen richtten zich met hun volksmissies tot wat men gemeenzaam 'het volk' pleegt te noemen. In het interbellum zochten zij expliciet naar nieuwe wegen en methoden, zowel op organisatorisch als op inhoudelijk vlak, om het steeds dalende succes van hun missies tegen te gaan. Uit interesse voor de evolutie van de inhoud van de volksmissiesermoenen op langere termijn werden ook de handboeken van de prefecten van het Tweede Noviciaat van na mei 1940 in aanmerking genomen.

Ontelbare keren herhalen de redemptoristen dat onkuisheid naar de hel leidt én, *hic et nunc*, naar de verwoesting van het individu, van de familie en van de maatschappij. Bij Clement en Uten, prefecten van het Tweede Noviciaat in de jaren vijftig, vindt men identiek hetzelfde discours. De luttele keren dat over rijkdom en armoede wordt gesproken, wordt meegedeeld dat de geest van naastenliefde de oplossing bij uitstek vormt van alle sociale problemen. Wel toont pater Theyskens zich een vurige bewonderaar van het middel-eeuwse christelijke gilden- en ambachtenstelsel.

In hun 'Geestelijke Voordrachten' wilden de Vlaamse dominicanen voor hun publiek van intellectuelen de eeuwige waarheden modern inkleden.

Ook zij houden voor dat onkuisheid de mens, lichamenlijk en geestelijk, het familiale leven en het eigen volk ten ondergang brengt. Zij pleiten tegen de vrijheid van drukpers, de moderne bioscoopvoorstellingen, de sport, de mode en het dansen. En ook zij zijn voorstanders van de geest van naastenliefde, hoewel de paters Janssen en vooral Perquy de arbeidersbeweging toegenegen blijken te zijn.

De handgeschreven toespraken, homilieën en onderrichtingen van bisschop Seghers en van de vier parochiepriesters stonden dicht bij de reële predikatie dan de gedrukte stukken: ten eerste werden ze effectief voorgedragen, en ten tweede werden ze daarna niet aangepast voor publikatie. Het gaat hier om slechts vijf mensen, hun opvattingen kunnen derhalve geen enkele aanspraak maken op representativiteit, maar toch: ondanks de belangrijke leeftijdsverschillen tussen die vijf mensen onderling, en ondanks het feit dat zij zich tot verschillende sociale groepen richtten, treft men geen meningen aan die echt afwijken van die in de gedrukte preken.

Op moreel gebied luidt het dus dat onkuisheid het individu, de familie en de maatschappij grote schade berokkent. Bij de onderpastoors Joseph Platteau

en vooral Antoon De Spiegeleire valt evenwel op dat zij de liefde tussen man en vrouw eveneens tot de doeleinden van het christelijk huwelijk gaan rekenen. Op sociaal gebied zien de vijf alle heil in de klassieke liefdadigheidsvisie, in de geest van naastenliefde dus.

Na de preken kwam de tweede soort bronnen aan bod: artikelen uit gespecialiseerde tijdschriften. Die tijdschriften richtten zich tot wat men insiders zou kunnen noemen, vandaar dat de standpunten die erin vertolkt worden een mooie blik achter de schermen bieden. Er werden negen tijdschriften van katholieke signatuur doorgenomen, waarvan acht van geestelijken uitgingen en een van leken.

Omdat drijfveren er veel gemakkelijker in worden blootgelegd dan in preken, vormen die artikelen ten eerste een verduidelijking van de standpunten in de predikatie. Steeds weer komt het intransigentistisch-integristisch reflex, dat in de preken het discours bepaalde, te voorschijn. Zo is het dat reflex dat verantwoordelijk is voor bijvoorbeeld de negatieve beoordeling van het neomalthusianisme, van de periodieke onthouding en van het boek *Het volkomen huwelijk* van de Nederlandse arts Theodoor Van de Velde. En zo is het datzelfde reflex dat aansprakelijk is voor het vasthouden aan het klassieke liefdadigheidsmodel. Het (politiek) corporatisme dat de Kalkense onderpastoor Pieter Loontjens, de dominicaan Ferdinandus Maria Lauwers en de minderbroeder Norbertus Broeckart aanhangen, is in hun optiek in wezen niets meer dan een moderne variant van dat liefdadigheidsmodel. Zij zijn er voor te vinden omdat het een globale wereldbeschouwing is die als zodanig beter de concurrentie aankan met de liberale, socialistische en communistische denkbeelden.

De theoretische geschriften bieden echter niet alleen een verduidelijking van, maar tevens een aanvulling op de standpunten in de predikatie, zo is gebleken. Bij een klein aantal Vlaamse geestelijken valt een matiging van de streng-intransigentistische houding waar te nemen, voornamelijk inzake de visie op het huwelijk (onderscheid tussen zin en doeleinden ervan), de toelaatbaarheid van de periodieke onthouding, het sportwezen en het arbeiderssyndicalisme. De weinige voorstanders van dat arbeiderssyndicalisme hebben het echter niet onder de markt: binnen hun eigen katholieke gemeenschap, waarin een sterke tendens bestaat om de Katholieke Actie voor te trekken, hebben zij met bijzonder veel weerstand af te rekenen.

Afrondend kan men stellen dat zowel uit de preken als uit de tijdschrift-artikelen een uiterst conservatief discours naar voren komt, op het vlak van de periodieke onthouding en de sociale leer zelfs (nog) conservatiever dan dat van Rome.

Verschijselen als, op moreel gebied, de toename van de echtscheidingsfrequentie, de stijging van het anticonceptief gedrag en de vermeerdering en het steeds populairder worden van de naaste gelegenheden tot zonde (onzedige modes, het dansen, de bioscoop, de sport, de radio, de lectuur, het toneel, de 'amusements en uitstappen' enzovoort), en, op sociaal gebied, de groei van een autonome arbeidersbeweging, hingen onlosmakelijk samen met het ontstaan van een moderne industriële samenleving. Er viel daar bitter weinig of gewoonweg niets aan te doen. Progressieve kinderbijslagen en wetten die anticonceptiva en abortus provocatus verboden vermochten niets tegen de daling van het geboortencijfer. En trots het discours van de predikanten betreffende rijkdom en armoede, discours dat moeiteloos de vergelijking kon doorstaan met dat uit de late Middeleeuwen, zette de christelijke arbeidersbeweging haar ontwikkeling ononderbroken verder en ging ze zelfs over tot samenwerking met de socialistische vakbond.

Tegenover die verschijnselen plaatste de Vlaamse clerus de als eeuwig geldend beschouwde ideologie. Aan die ideologie werd niet getornd, ook niet naar de verschillende sociale groepen toe. Hoogstens werd ze, al dan niet in functie van die laatste, gerationaliseerd, een rationalisatie die op diverse punten overigens geen steek hield. Naar het einde van de jaren dertig toe begonnen de Belgische medici stilaan hun geloof in de schadelijkheid van anticonceptiva, een argument waarmee de geestelijkheid overvloedig schermde, te laten varen, en tegen de methode van Ogino-Knaus had bijna geen van hen enig bezwaar. Aan de nefaste gevolgen voor lichaam en geest van de masturbatie werd in kringen van artsen en pedagogen sinds het einde van de negentiende eeuw steeds meer getwijfeld. Dat de crisis en de grote werkloosheid die zich in de jaren dertig voordeden te wijten waren aan het dalende geboortencijfer, was een vals argument dat toendertijd door bijna niemand buiten het kerkelijk milieu gehanteerd werd. Ook de beweringen dat de geboortebeperving de komst van vreemde arbeidskrachten in België en de ondermijning van de militaire sterkte van het land tot gevolg had, sneden geen hout.

Men kan zich dus afvragen waarom de ideologie niet werd aangepast, met tot onvermijdelijk gevolg een altijd breder wordende kloof tussen de Kerk en het (gelovige) volk in Vlaanderen. Die aanpassing was op basis van de Heilige Schrift nochtans perfect mogelijk. Echtbreuk, echtscheiding en abortus zijn volgens het Nieuwe Testament uitgesloten, maar van enig dwingend verband tussen het trio seksuele activiteit-voortplanting-huwelijk wordt in de Heilige Schrift nergens gewag gemaakt. Die koppeling, die terugging op de Stoa, op de Grieks-Romeinse artsen en op de rabbijnse traditie, vindt men in het christendom pas vanaf de kerkvaders Cyrillus en Augustinus terug. Noch in het Oude noch in het Nieuwe Testament valt iets over contraceptie te lezen, het

Onansverhaal vormt daar hoogstwaarschijnlijk geen uitzondering op. De nadruk ligt veeleer op de echtelijke liefde, ook bij de apostel Paulus. Ook daar waar het de sociale kwestie betrof was een aanpassing van de ideologie best realiseerbaar. In het Lucasevangelie wordt Jezus beschreven als een voorstander van de vrijwillige letterlijke armoede. Pas vanaf de eerste eeuw was men de nadruk volledig op de 'armoede van geest' gaan leggen: een 'naasteliefdeperspectief' waarin de rijke voorziet in de behoeften van de arme, die daardoor de gelegenheid biedt aan de rijke om de hemel te winnen, met de beoefening van een paternalistische liefdadigheidsvorm tot gevolg.

Dat de ideologie niet werd aangepast, was te wijten aan drie elementen.

Vooreerst waren er externe factoren in het spel, met name de druk van de burgerlijke maatschappij en het tijdsklimaat. Van die externe factoren wordt in de bronnen trouwens expliciet gewag gemaakt.

Ten tweede ging het om een intern-ideologische kwestie, meer bepaald om de traditie.

Het derde en veruit belangrijkste element was het intransigentistisch denkpatroon. In de in dit onderzoek bestudeerde aangelegenheden vormde het intransigentisme overduidelijk de structuur, en dus ook mede de *longue durée*, de 'lange duur'. De 'korte tijd', het volledig afzien van het intransigentistisch denkpatroon, was vooralsnog bij geen enkele Vlaamse geestelijke doorgebroken, de conjuncturele tijd van zijn kant dook op in de ideeën van een zeer beperkt aantal clerici, meer precies daar waar het om de invulling van het integrisme te doen was: teneinde de westerse samenleving opnieuw integraal katholiek te maken, en uitsluitend om die reden, waren die pragmatici bereid hun intransigentistisch denken (voorlopig) wat te milderen om de moderne 'grootmachten' die zich buiten de kerkelijke invloedssfeer ontwikkeld hadden zoveel mogelijk in het katholieke kamp in te kapselen teneinde langs die weg 'terug te keren'. Die pragmatici zijn het, die het in een eerste fase gehaald hebben: de inkapseling van de grootmachten, in Vlaanderen binnen het kader van de verzuiling, heeft inderdaad plaatsgevonden, en met succes. Het succes was evenwel niet totaal, en bleek later ook in zekere zin loos te zijn, wat in belangrijke mate aan de scheiding van Kerk en Staat te wijten was.

Ch. de Borchgrave